

О‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MALAKASI VA NUTQNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Turaboyeva Dildora Abdusalomovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti namangan filiali

Maxsus pedagogika(logopediya) yo‘nalishi

2-bosqich magistranti

+998934261838

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘qituvchining pedagogik malakasi, kasbiy kompetensiyasi hamda o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish jarayonidagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya va ta’lim jarayonida samarali metodlardan foydalanish masalalari yoritiladi. O‘qituvchining shaxsiy namuna ko‘rsatishi, interfaol metodlardan foydalanishi va innovatsion yondashuvlarni qo‘llashi o‘quvchilarning og‘zaki hamda yozma nutqini rivojlantirishda muhim omil ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik mahorat, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, ta’lim sifati, kasbiy kompetensiya.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически анализируется педагогическое мастерство учителя, его профессиональная компетентность и роль в развитии речи учащихся. Освещаются вопросы культуры речи, коммуникативной компетенции и применения эффективных методов обучения. Обосновывается, что личный пример учителя, использование интерактивных методов и инновационных подходов являются важными факторами в развитии устной и письменной речи учащихся.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, культура речи, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, качество образования, профессиональная компетентность.

Annotation: This article analyzes the teacher's pedagogical skills, professional competence, and their role in the development of students' speech from a scientific and theoretical perspective. The issues of speech culture, communicative competence, and the use of effective teaching methods are discussed. It is substantiated that the teacher's personal example, application of interactive methods, and innovative approaches play a crucial role in developing students' oral and written speech.

Keywords: pedagogical mastery, speech culture, communicative competence, interactive methods, quality of education, professional competence.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'yilmoqda. Jamiyat taraqqiyoti intellektual salohiyatga, erkin va tanqidiy fikrlay oladigan, o'z nuqtai nazarini ravon hamda asosli bayon eta oladigan shaxslarni tarbiyalashga bevosita bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'qituvchining pedagogik malakasi va nutq madaniyati ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi ustuvor omillardan biri hisoblanadi. Zero, ta'lim jarayoni, avvalo, muloqot jarayonidir, muloqotning markazida esa o'qituvchi shaxsi turadi. Pedagogik faoliyat murakkab, ko'p qirrali va mas'uliyatli jarayon bo'lib, u nafaqat bilim berishni, balki shaxsni shakllantirishni ham nazarda tutadi. O'qituvchi o'zining kasbiy tayyorgarligi, metodik savodxonligi, psixologik sezgirligi hamda nutq madaniyati orqali o'quvchilarning intellektual va ma'naviy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, o'quvchi nutqini rivojlantirish jarayonida pedagogning roli beqiyosdir, chunki o'quvchi ko'pincha o'qituvchining nutqiy modeliga tayanadi, undan o'rnak oladi va taqlid qiladi.

Pedagogika tarixida o'qituvchi shaxsiga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, Jan Amos Komenskiy ta'lim jarayonida o'qituvchini "inson qalbining me'mori" sifatida ta'riflagan bo'lsa, Konstantin Ushinskiy o'qituvchi shaxsiy namunasining tarbiyaviy kuchini alohida ta'kidlagan. Shuningdek, Lev Vygotskiy o'z tadqiqotlarida nutq va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ilmiy asoslab, ijtimoiy muloqot shaxs rivojlanishining muhim omili ekanini ko'rsatib bergan. Bu qarashlar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. O'quvchining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish esa aynan o'qituvchining nutq madaniyati, metodik mahorati hamda interfaol yondashuvlarni qo'llash qobiliyatiga bog'liq. Agar pedagogning nutqi mantiqan izchil, grammatik jihatdan to'g'ri, usluban boy va ta'sirchan bo'lsa, bu o'quvchilar nutqining ham shunday shakllanishiga zamin yaratadi. Shu bois mazkur maqolada o'qituvchining pedagogik malakasi va nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirgi ta'lim jarayonida pedagogdan nafaqat o'z fanini mukammal bilish, balki samarali muloqot olib borish, o'quvchilarni fikrlashga undash va ularning nutqiy faolligini oshirish talab etilmoqda. Demak, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi tarkibida nutq madaniyati alohida o'rin egallaydi va bu masala chuqur ilmiy yondashuvni talab qiladi.

Pedagogik malaka — bu o'qituvchining kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma, kompetensiya va shaxsiy sifatlarining integral tizimidir. U nafaqat fanni mukammal bilishni, balki o'quvchilar yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etishni ham talab etadi. Pedagogik tafakkur taraqqiyotida o'qituvchi shaxsiga doir ilmiy qarashlar muhim o'rin tutadi. Jumladan, Jan Amos Komenskiy ta'limning tabiatga uyg'unlik tamoyilini ilgari surib, o'qituvchining metodik tayyorgarligi va izchilligini asosiy omil sifatida ko'rsatgan. Konstantin Ushinskiy esa ta'lim samaradorligi o'qituvchining shaxsiy fazilatlari va nutqiy madaniyatiga bevosita bog'liq ekanini

ta'kidlagan. Bu ilmiy qarashlar pedagogik malakaning nafaqat nazariy, balki shaxsiy-axloqiy jihatlarini ham qamrab olishini ko'rsatadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ko'ra, o'qituvchining kasbiy malakasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- **Kasbiy bilim kompetensiyasi** (fan asoslari va metodikani bilish);
- **Psixologik-pedagogik kompetensiya** (o'quvchi shaxsini anglash, motivatsiyani shakllantirish);
- **Kommunikativ kompetensiya** (samarali muloqot olib borish);
- **Innovatsion kompetensiya** (zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash).

Mazkur kompetensiyalar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ayniqsa kommunikativ kompetensiya o'quvchilarning nutqini rivojlantirish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Nutq inson tafakkurining tashqi ifodasi bo'lib, fikrlash jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Psixolingvistik tadqiqotlarda nutq va tafakkur o'rtasidagi dialektik birlik keng o'rganilgan. Xususan, Lev Vygotskiy nutqning ijtimoiy tabiatini asoslab, tafakkur rivoji muloqot jarayonida shakllanishini ilmiy jihatdan isbotlagan. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, o'qituvchi tomonidan tashkil etilgan samarali muloqot o'quvchining nutqiy va intellektual rivojlanishiga kuchli turtki beradi. Nutq – inson tafakkurining tashqi ifodasidir. Psixologiya fanida nutq va tafakkur o'zaro dialektik birlikda qaraladi. Lev Vygotskiy nutqning ijtimoiy tabiatini asoslab, tafakkur rivoji muloqot jarayonida yuzaga kelishini ilmiy isbotlagan. Uning fikricha, tashqi nutq asta-sekin ichki nutqqa aylanadi va tafakkur mexanizmini shakllantiradi. Jean Piaget esa bolalar tafakkurining bosqichma-bosqich rivojlanishini ko'rsatib, nutqning kognitiv rivojlanishdagi rolini yoritib bergan. Shuningdek, kognitiv psixologiya nuqtai nazaridan nutq faqat axborot almashinuvi vositasi emas, balki bilimni konstruksiya qilish mexanizmidir. Demak, o'quvchi qanchalik faol nutqiy ishtirok etsa, uning fikrlash jarayoni shunchalik chuqurlashadi. Bu esa o'qituvchidan

dars jarayonini monolog shaklida emas, balki dialog va polilog asosida tashkil etishni talab etadi. O'quvchilar nutqini rivojlantirish tizimli va maqsadga yo'naltirilgan pedagogik jarayon hisoblanadi. U quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. **Og'zaki nutqni rivojlantirish** – suhbat, munozara, taqdimot, debat orqali fikrni ravon bayon qilish ko'nikmasini shakllantirish.
2. **Yozma nutqni rivojlantirish** – insho, esse, tahliliy matnlar yozish orqali mantiqiy fikrlash va uslubiy aniqlikni mustahkamlash.
3. **So'z boyligini oshirish** – badiiy va ilmiy matnlar bilan ishlash, lug'at ustida muntazam mashqlar bajarish.
4. **Nutq madaniyatini shakllantirish** – adabiy til me'yorlariga rioya qilish, talaffuz aniqligi va uslubiy to'g'rilikni ta'minlash.

Interfaol metodlar, xususan, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Munozara”, “Rol o'ynash” kabi usullar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Bunday metodlar o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Natijada o'quvchi o'z fikrini mustaqil shakllantirish va asoslashga o'rganadi. O'qituvchining nutqi — bu nafaqat axborot uzatish vositasi, balki kuchli tarbiyaviy omildir. Nutqning aniqligi, mantiqiyliigi, ifodaliligi va emotsional ta'sirchanligi o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Nutq madaniyati quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- fonetik to'g'rilik (talaffuz aniqligi);
- leksik boylik;
- grammatik me'yorlarga rioya qilish;
- uslubiy moslik;
- etik me'yorlarga amal qilish.

Pedagogning nutqi o'quvchiga model vazifasini bajaradi. Agar o'qituvchi adabiy til me'yorlariga rioya etsa, mantiqan izchil va ravon so'zlasa, bu

o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, nutqdagi kamchiliklar o'quvchi nutqida ham takrorlanishi mumkin. Raqamli ta'lim muhitida nutqni rivojlantirish yangi shakl va vositalar orqali amalga oshirilmoqda. Multimedia taqdimotlar, onlayn platformalar, podkast va videodarslar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar o'quvchiga mustaqil izlanish, ma'lumotni tahlil qilish va uni og'zaki yoki yozma shaklda ifodalash imkonini beradi. Bu jarayonda o'qituvchi fasilitator, yo'naltiruvchi va motivator sifatida faoliyat yuritadi. Demak, zamonaviy pedagog o'z kasbiy malakasini doimiy ravishda takomillashtirib borishi zarur.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda o'qituvchining pedagogik malakasi va nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy hamda metodik jihatdan kompleks tahlil qilindi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonining samaradorligi bevosita pedagog shaxsining kasbiy tayyorgarligi, kommunikativ kompetensiyasi va nutq madaniyatiga bog'liqdir. Chunki ta'lim – bu, eng avvalo, ijtimoiy-madaniy muloqot jarayonidir. Ilmiy manbalar tahlili shuni tasdiqlaydiki, nutq va tafakkur o'zaro dialektik birlikda rivojlanadi. Lev Vygotskiy tomonidan asoslangan ijtimoiy-madaniy nazariya nutqning shaxs rivojlanishidagi hal qiluvchi o'rnini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Shuningdek, Jean Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari haqidagi qarashlari o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda nutqiy faoliyatni tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Bu nazariyalar pedagogik amaliyotda nutqni rivojlantirish metodikasini ilmiy asosda qurish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

1. **Pedagogik malaka – integrativ tushuncha.** U nazariy bilim, metodik tayyorgarlik, psixologik sezgirlik, kommunikativ kompetensiya va refleksiv tahlil qobiliyatining uzviy birligidan iborat. Nutqni rivojlantirish jarayonida aynan kommunikativ kompetensiya markaziy o'rin tutadi.

2. **O'qituvchi nutqi – model va vosita.**O'quvchi ko'pincha ustoz nutqiga taqlid qiladi. Shuning uchun pedagog nutqi grammatik jihatdan to'g'ri, mantiqan izchil, usluban boy va ifodali bo'lishi zarur. Bu jihat pedagogik ta'sirning samaradorligini oshiradi.

3. **Nutq rivoji – tafakkur rivojining asosi.**Og'zaki va yozma nutq ustida tizimli ishlash o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

4. **Interfaol metodlar – nutqiy faollikni oshiruvchi omil.**Munozara, debat, “aqliy hujum”, rol o'ynash kabi metodlar o'quvchilarning nutqiy mustaqilligini ta'minlaydi va ularni faol subyektga aylantiradi.

5. **Innovatsion yondashuv – zamonaviy talab.**Raqamli ta'lim vositalari va axborot texnologiyalaridan foydalanish nutqiy faoliyatni kengaytiradi, mustaqil fikrlash va o'z fikrini yozma hamda og'zaki shaklda ifodalash imkonini oshiradi.

Shuningdek, pedagogika tarixida Yan Amos Komenskiy, Konstantin Ushinskiy hamda Abdulla Avloniy tomonidan ilgari surilgan g'oyalar o'qituvchi shaxsining ma'naviy va nutqiy yetukligi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy mezon ekanini tasdiqlaydi. Ushbu ilmiy meros zamonaviy pedagogik amaliyot uchun ham metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.O'qituvchining pedagogik malakasi va nutq madaniyati o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega. Nutqni rivojlantirish jarayoni tasodifiy emas, balki ilmiy asoslangan, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni talab etadi. Shuning uchun pedagog:o'z kasbiy kompetensiyasini muntazam takomillashtirib borishi;nutq madaniyatini doimiy ravishda rivojlantirishi;muloqotga asoslangan ta'lim muhitini yaratishi;o'quvchilarning nutqiy faolligini qo'llab-quvvatlashizarur.Mazkur ilmiy xulosalar o'qituvchining pedagogik malakasini oshirish, nutqni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish va ta'lim samaradorligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Jan Amos Komenskiy. **Buyuk didaktika (Didactica Magna)**. – Pedagogika nazariyasining klassik asari.
2. Konstantin Ushinskiy. **Inson tarbiya predmeti sifatida**. – Moskva: Pedagogika nashriyoti.
3. Lev Vygotskiy. **Tafakkur va nutq**. – Moskva: Pedagogika, 1934.
4. Jean Piaget. **Bolalar tafakkuri va nutqi**. – Parij: Delachaux & Niestlé.
5. Abdulla Avloniy. **Turkiy guliston yoxud axloq**. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
6. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi nashri.
7. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
8. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
9. Psixologiya (umumiy psixologiya darsligi). – Toshkent: Yangi asr avlodi.
10. Ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.
11. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent.
13. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
14. Nutq o'stirish metodikasi. – Toshkent: Fan.
15. Kommunikativ kompetensiya va ta'lim samaradorligi masalalari. – Ilmiy-uslubiy qo'llanma. Toshkent.